

Посещение на Големия Бръшленски остров

Еберхард Унджиян

За радост на всички природолюбители през 2001 година бе обявена Защитена местност „Калимок – Бръшлен“ с обща площ към 600 кв. км. Тя обхваща няколко дунавски острова и бивши пространни крайречни блата, пресушени след 1952. По-късно там бе основано голямо рибно стопанство, за да се използват рационално природните дадености. Всичко това пък бе изоставено в хаоса на 1990-те. А днес, под защитата на Закона, е място, където Природата може – по-свободна от наместата на човека – да налага живот по своите правила.

Защитената местност включва седем селища между Русе и Тутракан, разположени близо до Дунава, както и Големия Бръшленски остров заедно с още шест по-малки, в това число и един

новообразуван, още безименен. Бръшлен е един от значителните дунавски острови. Дълъг е около 4,5 и широк около половин км. Площта на островите е твърде променлива и затова е прието да се измерва при средни водостоежи на реката. На югозапад от Големия е разположен остров Малък Бръшлен. А дали статутът на Защитена местност ще спомогне за връщане на природното разнообразие каквото бе преди „индустриализацията“? Ще видим! Аз имах шанса

да познавам и документирам предишното състояние – преди 6 десетилетия – в началото на битността ми като завеждащ отдел „Природа“ при (тогава) Окръжен исторически музей

– Русе. Направих незабравимо проучване на острова, от което пазя документация и спомени.

Музеят нямаше кола, а автобусът ни остави по средата на шосето Русе – Силистра. С Иван Хаджииванов, препаратор в музея, наравме раниците и тръгнахме пеша до село Бръшлен. Първата цел бе бюрократична – заверка на командировъчните в селсъвета. После вече можехме да се отправим към брега на Дунава. Там заварихме един беззъб

Панорама към Големия бръшленски остров при високи води на Дунава

и ако не ме лъже паметта, едноок дядо, представител на местната почтена гилдия на рибарите, който кротко си обявяваше. Подаваме си документите. Дядото, след като се увери в нашата законова изрядност, продължава да дъвче. Ние мирно и чинно го изчакваме. Зер човекът хляб яде и трябва да се уважава.

Приключил с най-важната дейност за гения, дядото заявява своята любезна готовност да ни превози с лодката си до острова. Пътешествието е кратко – от българския бряг го отделят около

400 м. Стъпваме на брега и нарамваме раниците. Широка пътека ни насочва към средата на острова. Там, на хубава поляна, горските работници са си построили хижа. По предварителна уговорка тя ще ни служи за база при нашите периодични набези. Мястото се издига на около 15 м над нивото на Дунава – не се залива даже при високи води. Тъкмо започваме да се настаняваме и една голяма сянка ни накара да изскочим навън. В небето съзираме морски орел (*Haliaeetus albicilla*). Грамадният му силует с бавен мах на широките

Участъкът от Дунав със защитената местност „Калимок Бръшлен“ – карта Google Maps

Група пеликани на фона на изгорелите тръстики в защитена местност „Калимок Бръшлен“. Пожарът бушува 2 дни през март 2022 г., като изгоряха над 5600 декара суха растителност

Засушаването тази година оголи дъното на Дунав, така че до острова можеше да се стигне пеша

над 2,5 м криле се носи величествено над гърветата. По-късно открихме и гнездото на висок бряст. По българския сектор на Дунава в онези години регистрирахме десетина гнезда. По данни от Червената книга на България (2015) гнездящите двойки днес са намаляли и на национално ниво видът е уязвим.

Започваме с обиколки на гората – смесена, с преобладаване на различни върби, предимно бяла (*Salix alba*), тополи – черна (*Populus nigra*) и бяла (кавак, *P. alba*), които стават понякога грамажни; едичинни гървета бряст (*Ulmus sp.*). По островите растат различни видове гървета и храсти и някои увивни, напр. червено куче грозде (*Solanum dulcamara*), повет (*Clematis vitalba*), хмел (*Humulus lupulus*), по-нарядко се среща дива лоза (*Vitis sylvestris*). Още по-рядко имаше гърбач (*Periploca graeca*), иначе често срещан по нашето Черноморие и долината на Струма. Наричат го още „бясно гърво“, както и „копринена лоза“ – увивно растение, достигащо на дължина до 10 м, с ароматни цветове и корени, използвани в народната медицина. Бинокълът и бележникът, както и пресата за растения са задължително „оборудване“ за всяка разходка. Всичко наблюдавано регистрирахме и запазвахме. Имало е смисъл, защото днес гората вече е променена. Някогашната саморасла заливна гора е била отчасти изсечена и заменена с хибридна тополя (*P. x canadensis*), предпочитана от лесовъдите заради бързия растеж.

Разделяме се. Иван поема към опашката (кауда) на острова, аз към главата (дорука). В „блатната и островна“

Морският орел се срещаше преди години над Дунава, достига до 2,5 метра разпереност

терминология се използват както наши, така и влашки думи. Бавно и трудно се промъквам в ниския върбалак. И ме споможда велик късмет! В гъсталака прегмен се отваря малка поляна. На земята виждам гнездо – трудно мога да назова така плитката яма на земята в основата на стар пън – изрита от бухал (*Bubo bubo*). Женската, разбира се, е излетяла при моето приближаване. Виждам 2 бели яйца и едно току що излюпено малко, облечено в бял пух. Свалям раницата и изваждам служебния фотоапарат „Зорки“, добра за времето си любителска камера, с която вършихме и полева работа. Снима и набързо се оттеглям – яйцата и пилето се нуждаят от защитата на майката. Възрастните с разпереност на крилете до 1,80 м, с мощни нокти и клон, в природата имат малко врагове. Яйцата и пилетата обаче са лека плячка за различни хищници, а в гората и по островите – и за дивите свине. Виж, по скалите, примерно в долината на Ломовите, те са достижими само за ловкия катерач – бялата. Бухалите обитават най-разнообразни места, както в равни-

Хмелът някъде се отглежда и като културно растение и се използва като билка и в производството на бира. На острова си растеше свободно

Гърбачът е увивно растение, достигащо на дължина до 10 м. Наричат го още „бясно дърво“, както и „копринена лоза“

ната, така и в планините. До гнездото преброявам 3 водни плъха, както и една яребица. Те са оставени от мъжкия, който се грижи за прехраната на семейството. Погледът ми шаря наоколо в търсене на други „улики“. Совите имат особено храносмилане. По правило поглъщат плячката си цяла или на едри късове. Смилат кожа, месо и вътрешности, а космите и перата се овалват в стомаха в нещо като саламчетата, които повръщат. Затова се наричат погачки или изплювци. Вътре черепите и костите са добре изчистени и запазени и по тях с точност може да се определи какви и колко животни са били погълнати. Размерите са различни според вида, като при бухала са най-егри, дълги 5 и понякога даже над 10 см, а при най-гребната сова, чухалът (*Otus scops*) – като костилка от слива.

Хранителният спектър на бухала е най-разнообразен сред совите. От гребни гризачи (и даже насекоми!) до къртици,

зайци, таралеж и дори лисица или сърне – всички те могат да попаднат в ноктите му. Освен това различни птици – пойни, кокошеви, даже и грабливи, включително сови. По материали, събрани в долината на Ломовете, можем да твърдим, че бухалът не е „специалист“ – хваща всичко, което дадено място може да му предложи. Предпочита по-едрата плячка. Неведнъж сме намирали кожа от таралеж, чисто изядена отвътре. Бухалът го хваща със страшните си нокти през иглите, както се е свил на кълбо и след това почва да го яде откъм корема. Друг вид, съставляващ значителен дял от храната, за наша изненада се оказва сивият плъх (*Rattus norvegicus*), който за разлика от черния си братовчед, не е дължителен спътник на човека. Образова и „дива“ групи, най-често на влажни места. На острова успях да събера и няколко костотин погадки от блатна сова (*Asio flammeus*). Открих и няколко пера от гърдите. При блатната сова те имат само по една кафява надлъжна резка при гръбката. При горската сова (*A. otus*) резката е „допълнена“ с няколко тънки напречни шарки. „Ушите“ при бухала и горската дългоуха сова представляват снопчета пера, които нямат слухова функция, а служат за демонстриране на емоционалното състояние. Например, когато е обезпокоена или заплашена от приближаващ неприятел, горската ушата сова се изправя с прибрано оперение, стеснява лицевото було, притваря очите до тесни цепки и изправя „ушите“ отвесно. Сиво-жълто-кафявото петнисто оперение почти я скрива в клонка и листака. Докато горската ушата е широко разпространена у нас, блатната идва само като зимен гост. И двете имат твърде еднообразно меню – предимно сива полевка (*Microtus arvalis*), след това полско-горска мишка (*Sylviaemus*

Торбогнездият синигер се среща около блатата и реки

sylvaticus), стенна „домашна“ мишка (*Mus spicilegus*), както и някои други гризачи и птици, на първо място врабчета.

На края на клоните на крайбрежна върба се люлее чудното гнездо – люлка на бъдещото поколение – на торбогнезден синигер (*Remiz pendulinus*). Изплетено или изтъкано от пух на върба или топола, виси, практически недостъпно за посегателството на „гости. Ето, долита мъжкия. В кръглото поле на бинокъла го виждам добре – с черна маска около очите и шоколаденокафяв гръб, докато този на партньорката му е по-светъл, по-скоро жълто-кафяв. Гласът му е приятно тихо „псиѝ – псиѝ“. Тогава (според Патева, „Птиците в България“, 1950) е бил считан по-скоро за рядък. Днес, по „Атласа на гнездящите птици в България“ (2007) – поне по Дунава – е обикновен. Среща се винаги около блатата или реки. А разликата в оценката за разпрос-

Гнездото на торбогнездия синигер виси като люлка на тънки клони

транението му може да се дължи и на авторите. Докато Павел Патеv (1889 – 1950) практически сам е писал своята книга, основополагащ труд на съвременната орнитология у нас, то за съставя-

нето на модерния „Атлас“ сме участвали над 470 души, професионалисти и многобройни любители!

Освен ситните следи на гребни гризачи по пясъка на дунавските острови неведнъж сме зървали характерните стъпки на видра (*Lutra lutra*). Лесно се познават – плавателните ципи добре се отпечатват. Но самата нея не сме имали късмет да видим, освен в плен. Намирали сме и изпражненията ѝ, съдържащи главно останки от риби. За жалост в рибовъдните стопанства е

Видрата е смятана за враг от рибарите

считана за лют враг и е преследвана. По Черноморието рибари са ни разказвали, че тюленът монах (*Monachus monachus*), днес изчезнал от Черно море по вина на човека, бил влизал в даляна, за да се нагости с рибата там, след което безпрепятствено си излизал. Бозайникът е по-интелигентен от рибата, която само обикаля в кръг, но не може да намери пътя към спасението. Виграта също е интелигентна и се измъква от далян, но ако попадне във винтер (сляп кош), поради особената му конструкция вече не може да се освободи и накрая се удавя. Такава ни бяха донесли на 06.06.1992 от с. Сандрово и се пази във фонда на музея. Видът е забранен за лов и включен в Червената ни книга, но продължава да бъде

преследван браконьерски заради щетите в рибното стопанство.

Черна птица – само челото и темето са ярко червени – преминава с почти праволинеен полет между дърветата. Другите членове на семейството се отличават по вълнообразната траектория на полета. С радост я приветстваме – черен кълвач (*Picus martius*), най-едрият представител на семейството. Считан доскоро за „уязвим“ и внесен в Червената книга на България, напоследък се оказа със стабилна популация не само в планините, но и в Дунавската равнина. Друг член на семейството, зеленият (*Picus viridis*), е широко разпространен – често сме го чували и виждали. Гласът му, малко наподобяващ смях,

Черният кълвач вече не е уязвим вид

е звучно „кльо-кльо-кльо"! Често спохожда мравуняци, подскачайки по земята (за разлика от другите кълвачи, които рядко слизат долу) и изравя големи дупки в тях, като търси насекоми и ларвите им. В по-късни години съм снимал подобни поражения по долината на Ломовеите. Братовчед му, сивият кълвач (*P. canus*), е значително по-рядък. Гласът му също звучи като „кльо-кльо-кльо", но в края то-нът се понижава и интервалите между „кльоковете" се удължават. Нещо като звънене на стар будилник с развинтена пружина. По оперение госта прилича на зеления, но специално главата е сива – оттам името. От същото семейство отбелязахме и сирийския пъстър кълвач (*Dendrocopus syriacus*), обикновен в нашия край и изобщо у нас, както в горите, така и в селищата. Той, както и няколко други видове птици, на първо място разбира се гузутката, показва интерес-на тенденция за разширение на ареала си на Запад, широко и подробно отбеля-зано в орнитологическата литература. Указание, че Природата не е „застинала картина", а динамична общност в по-стоянно движение.

Пред нас се изпречва тесен ръкав. Кол-ко ли е дълбок? Отсичаме по една пръч-ка за опипване на дъното, навиваме пан-талоните и предпазливо нагазваме. За щастие водата не стига по-високо от коленете, а дъното се оказва песъчливо и благополучно преминаваме. Продължа-ваме напреки на острова. Гората става по-рядка и светла и скоро поледът ни се рее през великата река чак до румънския бряг. Наоколо виждаме дървета с подко-пани от течението корени, паднали в реката. Песъчливият скат е стръмен и висок. Претърсваме брега за евентуална гнездова колония на брегови лястовици (*Riparia riparia*). Те се заселват по таки-ва места, недостъпни или поне трудно

достъпни за хищници, в колонии до сто-тици бройки. Отначало заселват най-ви-соките (и най-защитени) места, после все по-надолу. Не сме намирали гнездови дупки, по-ниски от 1,5 м от земята. Но тук надеждите ни не се оправдаха. Гнез-довите дупки на бреговата лястовица представляват около 60 до 80 см дълъг ход с диаметър около 4 – 6 см. Отворът е напречно овален. Гнездовата камера накрая се постила с тревички и пера. Снасят обикновено до 5 бели яйца. Тези на земерогното рибарче (*Alcedo atthis*) са разположени също по предпочита-ние близо до вода, но винаги единични. Ходът е отвесно овален и малко по-го-лям, с диаметър около 6 x 7 см. Изкопа-ват се от двата партньора с дългите и остри човки. Яйцата, бели и лъскави, се снасят в гнездовата камера без вся-каква настилка. Нарядко сме намирали „постелка" от хитинови части от насе-коми и разтрошени костички от риби. Ходът е с различна дължина, обикновено около половин, но може и госта повече от 1 м. Бреговата лястовица снася по гва пъти на година; земерогното рибар-че не всякога. В по-късни години колегата ни Таню Мичев, тогава зав. Биологична-та станция на БАН в Сребърна, успя да направи снимки вътре в гнездовата дуп-ка – на възрастните птици и малките – с помощта на електронна светкавица и публикува една подробна работа за гнез-довата им биология. Отначало пиленца-та приличат по-скоро на таралежчета. Току-що поникналите им пера са навити и изглеждат като игли. Едва по-късно се разгъват и малките започват да доби-ват „нормален" вид. Птицата родител (и двамата се грижат еднакво за поко-лението) при пристигането на входа сигнализира на малките присъствието си, а те отговарят с пронизително и продължително тремолиращо писукане.

Малките гладници се нареждат „на хоро“ в очакване на родителите хранители и така си осигуряват „равномерно разпределение на благата“. Колко находчиво и целесъобразно! Неведнъж сме имали възможност да ги наблюдаваме. Те не се боят от човека. Стоят на клонка над водата и внимателно следят ставащото под тях. Ако малка рибка (до десетина см) се доближи до повърхността, птицата се

Земеродното рибарче гнезди в дупки по брега, които могат да стигнат до 1 метър дължина

прицелва и отвесно пикира към пляката. След успешен лов се връща на същата клонка. Ако носи рибата с главата напред, тя е „за собствена консумация“, а ако ще храни поколението, рибата е хваната от опашката – за да може да я пхне „правилно“ в отворената човка на пилето.

Времето бързо лети – като птица. Дните се изнизват. В бележника са записани много наблюдения и находки. Вярно, нанесените пойни птици са все още малко. На онова време някоя птица можеше да се познае на ръка само по единствения разполагам труд на Патеф. Малко по-късно, 1962, излезе „Фауна на България. Кратък полеви определител“ от Ц. Пешев и Н. Боев (отговорен за орнитологическата част, с негови оригинални черно-бели рисунки). Първият цветен определител на европейските птици от Маунтфорт, Холм и Питерсън беше трудно достъпен не само за любители,

но и за професионалисти. Егва през 1991, когато нашите колеги Т. Мичев, С. Димитров и Г. Пчеларов създадоха великолепния цветен „Определител на птиците на Балканския полуостров“, ние получихме най-сетне един достъпен и пълен работен инструмент за полева работа.

Игва часът на разгялата. Стягаме багажа и се упътваме към брега. Когато вече напускаме нашето „работно поле“ една гребна птица с прав полет и бързи махове на крилата преминава ниско над водата – земеродно рибарче. Обажда се със звучно „ти-ти-тит“. Гърбът е блестящо синьо-зелен – предизвиква асоциация с изумруд, гърдите и коремът светят ярко оранжево – все едно летящ скъпоценен камък. На гърлото и отстрани на врата свети по едно чисто бяло петно. На изпроводяк ли е или покана да споходим отново този тих и зашумен рай? Дано да успеем да го запазим за поколенията след нас! ■